DEVIANT XULQ ATVORLI O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INNOVATSION YONDOSHUV USULLARI

Tashpo‘latova Nodira Xudjamuradovna- Jizzax davlat pedagogika unversiteti “Umumiy psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi.
Asrorova Maxsuda Minavarxo‘ja qizi-Amaliy psixologiya” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada deviant xulq atvorli o‘quvchilar bilan ishlashda innovatsion yondoshuv usullari haqida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar:deviant, xulq-atvor, voyaga yetmaganlar, o‘smir.

Ommaviy hodisa sifatida ko‘rib chiqiladigan deviant xulq-atvor jamiyatda yuz beradigan iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, ruhiy jarayonlar bilan o‘zaro chambarchas boo‘liqdir. Ba’zi hollarda jamiyatdagi jarayonlar deviant xulq-atvor u yoki bu turining paydo bo‘lishi, kengayishi yoki yo‘qolib ketishiga sababchi bo‘lsa, boshqasida oqibat bo‘lib qolishi mumkin. Mos ijtimoiy sharoitlarda maxsus ommaviylikning saqlanib qolishi tarqalish xususiyatiga ega bo‘lgan ijtimoiy me’yorlarning buzilishiga deviant xulq-atvor deyish mumkin. Deviant xulq-atvor, holati va darajasi turli mamlakatlar regionlar, xududiy birliklarda turlichadir. Deviant xulq-atvor turlari taqsimoti ularning hududiy kesimdagi sifat va miqdoriy tavsifi mos xulq-atvorning geografiyasini tashkil etadi.

Bugungi kunda voyaga yetmaganlar orasida turli xil xuquqbuzarlik, o‘z-joniga qasd qilish, kabi salbiy illatlarning paydo bo‘lishi va kuchayshi dolzarb muammoga aylanmoqda. Deviant xulq-atvor jamiyatning xuquqiy va ma’naviy me’yorlaridan oo‘ishgan harakatlar tizimi. Deviant xulq-atvorga alkogolizm, narkomaniya, shaxvoniy buzuqlik, suitsidal harakatlar va hok. kiradi. Jamiyat normalariga buysunmaydigan, xuquqtartibot organlari tomonidan jazolanadigan, jinoiy javobgarlikka tortiladigan harakatlar majmui – deviant xulq-atvor hisoblanadi.

Deviant xulq-atvor mexanizmlarini o‘rganayotganda o‘smirning psixologik va psixofiziologiya xususiyatlari, masalan, o‘smirning turli qiyinchiliklarni yengishi yoki undan qochishiga, sharoitga moslashishi yoki qutulishiga, sharoitni baholash va qaror qabul qilishidagi tezkorlik xususiyatini ham e’tiborga olish lozimligini ko‘rsatadi. Deviant xulq-atvorning mexanizmini soddalashtirganda unda to‘rtta asosiy bo‘o‘in namoyon bo‘ladi: muammoviy (ziddiyatli) sharoit, qadriyatli-me’yoriy boshqaruv qaror qabul holatini amalga oshirish. Deviant xulq-atvorning ommaviy va individual darajalari orasidagi faqat to‘o‘ri aloqalar emas, balki teskari aloqalar ham mavjuddir. Psixologik adabiyotlarda psixologik o‘z-o‘zini himoya qilishning eng ko‘p tarqalgan quyidagi usullari ko‘rsatib o‘tish mumkin. Keltirilgan zararni inkor etish. Ayblovchilarni ayblash.

Psixologik tadqiqotlarga asoslanib, ma’naviy rivojlanish bosqichlari asosida deviant xulq-atvorning o‘z-o‘zini himoya qilish usullarini ko‘rib chiqish mumkin. Birinchi bosqich «ma’naviyatgacha bo‘lgan ong» ikkita poo‘onadan iborat. Birinchi, quyi poo‘ona haqiqiy ma’naviy qarashlar yo‘q. Ikkinchi poo‘onada ijtimoiy me’yorlarga bo‘ysunishdan foyda olishga intilish qo‘yiladi. Shu tariqa ma’naviyatgacha bo‘lgan ong darajasida sub’ektning ijtimoiy qarashi asosida shaxsiy foyda va manfaatlari yotadi. Ma’naviy burch va shaxsiy mas’uliyat hissi haqidagi tassavur mavjud bo‘lmaydi. Deviant xulq-atvor mexanizmlari quyidagilarni me’yorga teskari ish qildiruvchi qat’iyat, motiv va maqsadlarni paydo qiluvchi moslashuvi amalga oshiruvchi ichki va tashqi omillarning o‘zaro harakatini o‘zida mujassamlashtiradi-yu, deviant xulq-atvorni metodik nuqtai nazardan tekshirilganda bu o‘rinda ikkita asosiy yondashuv mavjudligi ko‘zga tashlanadi.

1.Deviant xulq-atvorning konkret turlari jinoyatchilik, boshqa qonunbuzarlik, ichkilikbozlik, o‘z-o‘zini o‘ldirish, giyohvandlik va hokazo. Mexanizmlarini klassifikatsiyalash va alohida o‘rganishdan iboratdir. Bunda ushbu hodisalarni amalga oshirgan har bir guruh shaxslarning xulq-atvor xususiyatlarini chuqur o‘rganish mumkin, biroq ularni birlashtirib turuvchi umumiylikni aniqlab bo‘lmaydi.

2.Deviant xulq-atvor ularning barcha turlarida uchraydigan umumiy mexanizmlarni, xulq-atvor mexanizmlari xususiyatlari bilan shaxs xususiyatlari aloqasini, deviant xulq-atvor turidan qat’iy nazar real sharoitlarni aniqlashdan iborat. Ijtimoiy me’yorlar. odatda eng ko‘p tarqalgan ijtimoiy holatlarga asoslanadi. Bu holatda me’yor hech kanday qarshiliksiz amalda bo‘ladi va ko‘pincha anglanmaydi ham. Biroq kam uchraydigan xolatning paydo bo‘lishi biri qancha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Masalan, kattalarga hurmat tushunchasi boshqa me’yor yoki ushbu holatda harakatlanayotgan sub’ektning aniq manfaatlari bilan ziddiyatga kelmasa hech qanday qiyinchilik tuo‘ilmaydi. Bundan ma’lum bo‘ladiki hayot sharoitlari ba’zi hollarda sub’ekt oldida qo‘yadigan ma’naviy va ruhiy muammo har qanday holatda ham o‘z individual qiziqishlari, manfaatlari va intilishlariga qarshi chiqib, me’yorga bo‘ysunish lozimmi yoki teskarisini bajarish kerakmi degan savolga javob topishdan iboratdir.

Deviant xulq-atvorning ichkilikbozlik, giyoxvandlik turlari bilan boo‘liq holatlarning farq qiluvchi tomonlari mavjud. Shunday farqlarning uchtasini ko‘rsatish mumkin.

1. Birinchi farq salbiy hayot hodisalarini uzoq davom etishi bilan ajralib turishidan, ba’zan esa turmush tarzini bir bo‘lagiga aylanib qolishdan iborat bo‘ladi. Doimiy oilaviy kelishmovchiliklar, oila va atrof muhitdan norozilik, o‘qishdagi, do‘stlar orasidagi tushunmovchiliklar va xokazolar bularning barchasi o‘smir ruhiyatini jarohatlaydi, u yoki bu yo‘l bilan mavjud vaziyatni o‘zgartirishga urinadi.

2. Bu holatni hal qilish ma’lum qiyinchiliklarga ega, bularning ikkinchi farqi ham shu bilan boo‘liq, mavjud yoki xayoliy holatning asosligi. Amaliyotning

ko‘rsatishicha, har qanday holatda ham ko‘p «qurbon» berib bo‘lsada, ijtimoiy haqiqatga erishish mumkin. Lekin hamma ga’ shundaki, sub’ekt «qurbon» bera oladimi, o‘smir o‘z turmush tarzini o‘zgartirishi, qiziqishlarini almashtirishi, do‘stlar bilan aloqani uzishi biror kasbga ega bo‘lishi mumkinmi yoki yo‘qmi? O‘smirning qat’iy qarorga kela olmasligi ko‘pincha bu holatni chiqib bo‘lmaydigan «holat» deb baholashi o‘smirni ko‘p ichkilik va giyoxvandlik moddalariga ruju qo‘yishiga olib keladi.

3. Bunday holatlarning uchinchi farqi shundaki, ular hal qilishning «sarob», ya’ni, hal qilib bo‘lmas yo‘llarini, ya’ni ularga bu holni hal qilishda qato‘iy qaror qilishga zaruriyat yo‘qdek tuyuladi. Bu yo‘l esa turli ziddiyatlarning chuqurlashuviga va o‘smir ruhiyatiga psixologik sindromlarning rivojlanishiga olib keladi.

Deviant xulq-atvor mexanizmlarini o‘rganayotganda o‘smirning psixologik va psixofiziologiya xususiyatlari, masalan, o‘smirning turli qiyinchiliklarni yengishi yoki undan qochishiga, sharoitga moslashishi yoki qutulishiga, sharoitni baholash va qaror qabul qilishidagi tezkorlik xususiyatini ham e’tiborga olish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Minovarov B. «Pedagogika darsligi» 1992y.

2.O.Xasanbaeva «Pedagogika tarixidan xrestomatiya»

3.J.Yo‘ldoshev “O‘quvchi ma’naviyatini shakllantirish”

4.X.Yo‘ldoshev “Barkamol avlodni tarbiyalashda oila, maxalla, ta’lim muassasalari hamkorligi” Kontseptsiyasi. 2012y.

5.Toshpo‘latova, Nodira Xudjamuradovna (2022). O‘QUVCHILAR TAFAKKUR XUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O‘RNI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (2), 701-706.

6.Toshpo‘latova, N. (2021). YOSH AVLODNI TARBIYALASHDA– O‘QUVCHILAR RUHIYATINI HISOBGA OLISH. *Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii*, (1).

7.Toshpulatova, N. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF EASTERN SCIENTISTS IN THE ORIENTATION OF STUDENTS TO THE PROFESSION. *Science and innovation*, *2*(B4), 273-278.

8.Fayziyeva, nodira. (2024). YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH MUAMMOLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 119-125. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9552

9.Fayziyeva, nodira. (2024). YOSH OILALARNING IJTIMOIY VA PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 85-90. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9547

10.Собировна, ФН (2024). Психологические особенности учащихся начальных классов. Wire Insights: Журнал Innovation Insights , 2 (2), 16–18.
11.Файзиева, Н. С. (2023, January). СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕНИЯ В ПСИХОЛОГИИ. In *International Conference of Education, Research and Innovation* (Vol. 1, No. 1, pp. 121-126).
12.Fayziyeva, N. (2022). KICHIK YOSHDAGI MAKTAB BOLALARNING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, *2*(12), 211-215.
13.Нодира, Ф. (2018). Профессионально значимые качества и умения преподавателя иностранных языков. *Достижения науки и образования* , *1* (7 (29)), 83-85.
14.Fayziyeva, nodira. (2024). BOSHLANG‘ICH MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA ALOQA KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH SHAKLLARI VA USULLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (I). извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8721
15.Sobirovna, F. N. (2024). Psychological Characteristics Of Primary School Students. *Wire Insights: Journal of Innovation Insights*, *2*(2), 16-18.
16.Fayziyeva, N. (2022). KICHIK YOSHDAGI MAKTAB BOLALARNING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, *2*(12), 211-215.
17.Kamolova, S. (2022). АБУ РАЙХОН БЕРУНИЙНИНГ МАЪНАВИЙ СОҒЛОМ АВЛОДНИ ТАРБИЯЛАШ ҒОЯСИ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *2*(2). извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/5568
18.Odiljonova, K. (2023). O‘QUVCHILARDA SOO‘lom tafakkurni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari. Fan va innovatsiyalar , 2 (B4), 267-272.
19.Odiljonova, X. (2024). O‘QUVCHILARDA VALEOLOGIK TAFAKKURNI O‘STIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 3-11. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/941
20.Amonxonova, Y. (2024). “MEN” KONSEPSIYASI INSONING O‘ZINI-O‘ZI ANGLASHI MASALALARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 44-49. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9513
21.Amonxonova, Y. (2024). INNOVATSION TA’LIM MUHITIDA MAKTAB RAHBARINING ZAMONAVIY TA’LIM TIZIMIDA KASBIY KOMPETENTLIKNING MOHIYATI VA UNING XORIJIY MAMLAKATLARDA O‘RGANILISHI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 50-61. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9514
22.Amonxonova, Y. (2024). INNOVATSION TA’LIM MUHITIDA UMUMTA’LIM MAKTABLARI RAHBARLARINING PSIXOLOGIK-

PEDAGOGIK VA INNOVASION BOSHQARUVI HAMDA AXBOROT TA’MINOTI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 12-20. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9412
23.Qarshiboyeva, G., & Odiljonova, X. (2022). ЎҚУВЧИЛАРДА ВАЛЕОЛОГИК БИЛИМНИ ОШИРИБ БОРИШ АСОСЛАРИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(5).
24.Odiljonova, K. (2023). O‘QUVCHILARDA SOO‘lom tafakkurni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari. Fan va innovatsiyalar , 2 (B4), 267-272.
25.Abduazizkhan, A. Y. (2023). PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ETHICAL ATTITUDES IN STUDENTS BASED ON AXIOLOGICAL APPROACHES. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 15, 216-220.
26.Alibekov, D. (2024). TA’LIM TIZIMINING BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 27-31. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9447
27.Alibekov, D. (2020). Socio-philosophical basis of educational system development. ISJ Theoretical & Applied Science, 10 (90), 24-26. Soi: http://s-o-i.org/1.1/TAS-10-90-6 Doi: https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2020.10.90.6
28.Alibekov D. СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ //Журнал музыки и искусства. – 2021. – Т. 2. – №. 2.
29.Alibekov, Davron. “Sharq mutafakirlarining ta’lim-tarbiya borasidagi qarashlari.” *Журнал музыки и искусства* 2.1 (2021).
30.Alibekov, D., & Abduraqibova, D. (2023). TA’LIM TIZIMINING STRATEGIK RIVOJLANISHIDA INNOVATSIYALARNING AHAMIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).
31.Alibekov, D., & Abduraqibova, D. (2023). TA’LIM TIZIMINING STRATEGIK RIVOJLANISHIDA INNOVATSIYALARNING AHAMIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).
32.Alibekov, D. (2023). JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TA’LIM TIZIMIGA INNOVATSION YONDASHUVNING STRATEGIK AHAMIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(3), 168-173. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9137
33.Amonxonova, Y. (2024). INNOVATSION TA’LIM MUHITIDA MAKTAB RAHBARINING ZAMONAVIY TA’LIM TIZIMIDA KASBIY KOMPETENTLIKNING MOHIYATI VA UNING XORIJIY MAMLAKATLARDA O‘RGANILISHI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 50-61. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9514
34.Amonxonova, Y. (2024). “MEN” KONSEPSIYASI INSONING O‘ZINI-O‘ZI ANGLASHI MASALALARI. Журнал Педагогики и психологии в

современном образовании, 4(1), 44-49. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9513
35.Odiljonova, X. (2024). “MEN” KONSEPSIYASIGAYONDASHUVLARNING O‘ZIGA XOSLIGI . Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 62-70. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9515
36.Fayziyeva, nodira. (2024). YOSH OILALARNING IJTIMOIY VA PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 85-90. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9547
37.Soibnazarova, M. (2024). MAS’ULIYATLILIKNI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATSIYANING O‘ZIGA XOS MEZONLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 71-77. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9534
38.SOIPNAZAROVA Muqaddas Norpulatovna. (2023). TALABALARNING FIKRLASH MADANIYATINI RIVOVLANTIRISH. ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР, 4(4), 96–99. https://doi.org/10.5281/zenodo.7844461
39.Tashpulatova, N. (2022). O‘QUVCHI SHAXSINING TARKIB TOPISHIDA TAFAKKUR SHAKLLARINING AHAMIYATI. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, *2*(12), 165-169.
40.Ташпўлатова, Н. (2022). ЎҚУВ ЖАРАЁНИДА ЭЛЕКТРОН АДАБИЁТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ПСИХОЛОГИК ТОМОНЛАРИ. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, *2*(12), 148-153.
41.Toshpo‘latova, N. (2022). OILADA MA’NAVIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA OTA-ONALARNING VAZIFALARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *2*(1).
42.Toshpo‘latova, N. (2024). OILADAGI TARBIYA VA INSON KOMOLOTI MASALALARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 132-138. извлечено от https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9554